

Väitöskirja teknisestä kehityksestä, säännöstelystä ja pankkilpailusta*

Hannu Salonen
taloustieteen professori
Turun yliopisto

Vesa Vihriälä
VTT, toimitusjohtaja
Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos

Jukka Vesalan väitöskirjassa analysoidaan teknisen kehityksen ja säännöstelyn purkamisen vaikutuksia pankkien väliseen kilpailuun. Työssä keskitytään vähittäispankkitoimintaan, ja tekninen kehitys kiteytyy pankkiautomaattien ja etäpalveluna tarjottavan puhelin- ja internetpankkitoiminnan nousuun jakelukana-vaksi konttoriverkon rinnalle. Pankkien kohtaama kilpailu muiden rahoitusinstituutioiden kuin perinteisten vähittäispankkien taholta on myös tarkastelun kohteena. Työ jakaantuu viiteen lukuun.

Luku 1. toimii johdantona, jossa motivoidaan tutkimuksen kysymyksenasettelu. Tutkimuksen tavoitteet ja tärkeimmät tulokset tulevat hyvin selville. Valmisteluna työn teoreettiselle osalle esitellään tässä luvussa *Salopin* ”ympyräkaupunkimalli”, joka on yksi eniten käytetyistä tuotedifferentiaatiomalleista. Vaikka

malli yksinkertaisuudessaan on kiinnostava, on se kuitenkin käsillä olevan tutkimuksen tarpeisiin liian tyylielty. Vesala toteaa perustellusti, että teknisen kehityksen vaikutuksia jakeluverkkoon ja edelleen kilpailuun on luontevampaa analysoida tarkasteltua spatiaalista mallia yleisemmässä kehikossa.

Luvussa 2. luodaan katsaus pankkipalveluiden jakeluverkon muutoksiin sekä säännöstelyn purkamisen ja teknisen kehityksen aiheuttamiin pankkien kannattavuuden ja kilpailuolosuhteiden muutoksiin Euroopassa. Viimeksi mainittu tarkastelu perustuu sekä kansantalouden tilinpidon että pankkien kannattavuustilastojen sisältämään tietoon. Vesala päättelee lähinnä tilinpidon tietojen pohjalta perinteisten vähittäispankkipalvelujen kysynnän olevan trendinomaisessa laskussa ja että tämä on kilpailun kiristymisen ohella on johtanut marginaalien kaventumiseen. Päätelmä on mahdollinen, muttei mitenkään ilmeinen käytetyn aineiston valossa. On esimerkiksi kyseenalaista, voidaanko välityspalveluiden kysyntäyhtälön

* *Jukka Vesala: "Technological Transformation and Retail Banking Competition: Implications and Measurement". Bank of Finland Studies E:20, 2000.*

estimoinnissa käytetyn täsmennyksen perusteella päätellä mitään kysynnän tulojoustosta inflaation ja vaihtelevien valuuttakurssien olosuhteissa. Sen sijaan kannattavuusaineiston avulla Vesala dokumentoi hyvin korkomarginaalien kaventumisen, rationalisoinnin aikaansaaman kulujen alentumisen ja näiden tuloksena verraten vakaan kannattavuuskehityksen.

Jakeluverkkoa koskeva tarkastelu osoittaa automaattien ja osin myös etäpankkitoiminnan merkityksen selvän kasvun. Muutosten vaikutukset kustannuksiin eivät ole aineiston valossa kovinkaan yksiselitteiset. Vesala arvioi joka tapauksessa uskottavasti, että konttoriverkoston tiheys todennäköisesti edelleen laskee.

Kaiken kaikkiaan luku sisältää runsaasti kiinnostavaa tietoa ja osoittaa tutkijan hyvän perehtyneisyyden toimialaan. Eräiden päätelmien rohkeudesta huolimatta perusarvot pankkitoimialan rakennekehityksestä perustuvat uskottavasti esitettyihin havaintoihin. Esitystapa olisi kyllä voinut olla hiukan tiiviimpi.

Luvussa 3 esitellään tutkimuksen teoreettinen osa. Pankkikilpailua mallitetaan käyttämällä *Feenstran* ja *Levinsohnin* kehittämää monidimensioista tuotedifferentiaatiomallia. Malli soveltuu käsillä olevaan ongelmaan hyvin, koska pankit voivat erilaistua kuluttajien silmissä muuttamalla sekä konttori- että automaattiverkostojensa tiheyttä. Mallissa on myös helpompi käsitellä perinteisten pankkien kohtaamaa kilpailua ns. ”ei-pankkien” (kuten luottokorttiyhtiöt) taholta kuin vaikkapa Salopin ”ympyräkaupunkimallissa”.

Kilpailua käydään kahdessa vaiheessa. Ensin pankit valitsevat konttori- ja automaattiverkostojensa tiheyden ja sen jälkeen pankit kilpailevat otto- ja antolainausmarkkinoilla käyttäen korkoja strategioinaan. Varsinaisen pankkisektorin ulkopuolelta tuleva kilpailija asettaa

minimaalisen verkostotiheyden, ja sen keinoena houkutella asiakkaita onkin lähinnä kilpailukoroilla, koska asiakkaat yleensä arvostavat minimaalista tiheämpää verkostoa. Ratkaisukäsitteenä käytetään ns. ”osapelitäydellistä tasapainoa”. Osapelitäydellisen tasapainon olemassaoloa ei todisteta, vaan esitetään joitakin välttämättömiä 1. kertaluvun ehtoja olemassaololle. Malli on melko yleinen, joten tasapainon olemassaolon todistaminen on vastaavasti hankalaa. Tasapainon olemassaolon olisi tietysti voinut demonstroida jossakin mallin yksinkertaistetussa versiossa.

Ei-kooperatiivisen kilpailun lisäksi luvussa tarkastellaan erilaisia kooperatiivisia ratkaisuja pankkikilpailuun: miten yhteistyö korkojen asetannassa tai verkostojen valinnassa (tai molemmissa) vaikuttaa verkostojen tiheyteen ja marginaaleihin. Tulokset ovat ymmärrettäviä ja ne on nähdäksemme johdettu muodollisesti oikein.

Luvussa analysoidaan myös rahapolitiikan tehokkuutta pohtimalla, miten täydellisesti muutokset markkinakoroissa siirtyvät pankkien anto- ja ottolainauskorkoihin, ja millä lailla verkostojen erilaisuus ja erilaiset kooperatiiviset järjestelyt vaikuttavat.

Luku on varsin hyvin kirjoitettu, joskin sitä olisi voinut tiivistää ja keskittyä vain kaikkein olennaisimpiin tapauksiin.

Luvussa 4 tutkitaan suomalaisella vuodet 1987–1996 kattavalla paneeliaineistolla pankkipalveluiden hinnoittelua ja markkinoiden kilpailutilannetta. Aineiston kuvauksessa tulee havainnollisella tavalla esille yritysrakenteessa ja fyysisessä jakeluverkossa tapahtuneiden suurten muutosten vaikutus teoriassa keskeiseksi muodostuviin differentiaatioindekseihin.

Varsinainen analyysi perustuu luvun 3 teoreettisen mallin toisen vaiheen pelin hinnoit-

telua koskeviin empiirisiin implikaatioihin. Vesala estimoï aluksi hinnoitteluyhtälöt pankkiluotoille (yritysluotot ja kotitalousluotot) ja pankkitalletuksille olettaen, etteivät pankit harjoita hintakoordinaatiota. Tällöin hinnoitteluvoiman lähteenä voi olla vain jakeluverkkoon perustuva differentiaatio. Tulokset osoittavat pankeilla olleen varsin vähän hinnoitteluvoimaa yritysluotoissa; differentiaatioindeksin kerroin ei poikkea merkitsevästi nolasta ja keskimääräiseksi mark-upiksi rajakustannusten päälle tulee noin 0,7 prosenttiyksikköä. Sen sijaan kotitalousluottojen osalta hinnoitteluvoima on tuntuva, keskimääräiseksi mark-upiksi saadaan 1,5–2 prosenttiyksikköä. Ajan mittaan tämä on kuitenkin vähentynyt, mikä tulkitaan teknisen kehityksen ansioksi. Talletusten osalta hinnoitteluvoimaa ei 1990-luvun aineistolla ole lainkaan. Tämä on tulkittavissa osoitukseksi siitä, että jakeluverkon differentiaatioon perustuva markkinavoima on Suomessa kadottanut merkityksensä jo ennen etäpalvelujen läpimurtoa. Yhtälö ei kuitenkaan kaikilta osilta toimi kovin hyvin.

Empiirisen analyysin toinen osa muodostuu kysyntäyhtälöiden ja hinnoitteluyhtälöiden simultaanisesta estimoinnista, jolla pyritään identifioimaan mahdollinen kolluusiokäyttäytyminen ja siten erottelemaan differentiaation ja kolluusion vaikutus. Tätä ei aiemmassa tutkimuksessa ole tehty. Tulokset viittaavat siihen, ettei luottomarkkinoilla ole esiintynyt kolluusiota ja että tämän ansiosta luottojen hintayhtälöestimoinnit antavat hyvän kuvan hinnoitteluvoimasta. Talletusmarkkinoiden osalta kolluusioparametrien sulkeminen pois mallista tulee sen sijaan hylätyksi, minkä tuloksen Vesala tulkitsee osoitukseksi hintayhteistyöstä. Tällöin aiemmin raportoidut talletushintayhtälöt antavat harhaisen kuvan hinnoitteluvoimas-

ta. Kysynnän hintajouston perusteella Vesala arvioi hinnoitteluvoiman olleen talletusmarkkinoilla samaa suuruusluokkaa kuin kotitalousluotoissa; luotoista poiketen markkinavoima perustuu kuitenkin kolluusioon, ei jakeluverkon differentiaatioon.

Simultaaniyhtälömallin tulokset ovat kuitenkin varsin epävarmoja. Erityisesti kriittiset kolluusioparametrit eivät yksittäisinä tule missään malliversiossa tilastollisesti merkitseviksi. Sen vuoksi Vesalan johtopäätökset talletusmarkkinoiden kolluusiosta ovat esitetyn evidenssin valossa hieman rohkeita, vaikkakin sopusoinnussa aikaisempien Suomea koskevien tutkimusten ja myös eräiden muiden maiden aineistoilla tehtyjen tutkimusten kanssa.

Vesala arvioi pääsyyksi havaitsemalleen kolluusiolle talletusten osittaisen verohuojennuksen, jonka korkoraja on hänen mukaansa muodostanut eräänlaisen ”kiintopisteen” pankkien hinnoittelulle. Selitys ei kuitenkaan ole kovin uskottava. Verohuojennuksen loppumisen jälkeen (kesäkuussa 2000) ei ole tapahtunut olennaista hinnoittelumuutosta. Lisäksi Ruotsin aineistolla on saatu vastaavanlainen hinnoitteluvoimaa koskeva tulos, vaikka talletuskorot ovat olleet kauttaaltaan verollisia. Vesala kuitenkin esittää myös muita, uskottavampia syitä talletusmarkkinoiden hinnoitteluvoimalle.

Luku on kokonaisuudessaan erittäin hyvä empiirinen pankkikilpailun analyysi. Analyysit perustuvat johdonmukaisesti teoreettiseen malliin ja ne suoritettu huolellisesti. Päätelmät ovat pääosin uskottavia ja tukevat tutkimuksen päähypoteesia teknisen kehityksen kilpailua kiristävstä vaikutuksesta. Talletusmarkkinoiden osalta Vesalan johtopäätökset ja tulkinnat ovat kuitenkin hieman rohkeita sekä estimoitujen mallien tilastollisten ominaisuuksien että reaaliaikamaa koskevien havaintojen valossa.

Luku 5 sisältää yhteenvedon ja johtopäätökset. Luku on onnistuneesti muotoiltu ja hyvinkin hyödyllinen lukijalle, koska työ on varsin laaja sisältäen runsaasti tuloksia. Johtopäätöskeskustelu liittyy myös tulokset kiinnostavalla tavalla useisiin tärkeisiin politiikkakysymyksiin.

Jukka Vesalan työ käsittelee tärkeää aihetta. Tutkimus on myös hyvin suoritettu huolimatta aiheen vaikeudesta. Vaikka teoreettinen malli ei sinällensä ole uusi, sen soveltaminen pankkitoimialaan on uutta ja tuottaa kiinnostavia tuloksia. Empiirinen osa puolestaan osoittaa lähestymistavan soveltuvan hyvin pankki-

toimialan kilpailun analyysiin ja antaa hyvän esimerkin tavasta analysoida samanaikaisesti jakeluverkon differentiaation ja kolluusion merkitystä markkinavoiman lähteenä. Tulokset ovat myös pääosaltaan tukevat teorian keskeisiä hypoteeseja teknisen kehityksen vaikutuksesta vähittäispankkimarkkinoiden kilpailuun. Työ on kannustava esimerkki siitä kuinka teorian ja empiiristen menetelmien hallinta tuottaa aidosti uutta tietoa silloin kun tutkijalla on hyvä tuntuma tarkastelemaansa ilmiöön ja sitä kuvaavaan tilastoaineistoon. □